

UOT 75

LƏMAN MƏMMƏDOVA

AZƏRBAYCAN HEYKƏLTƏRAŞLIQ ƏSƏRLƏRİNDƏ TƏSVİR
OLUNAN OBRAZLARIN ZƏNGİNLIYI

Azərbaycan heykəltəraşlığında monumental obraz və onda ümumbəşəri ideyaların təqdim olunması görkəmli sənətkarların maraqlandığı əsas problemlərdən olmuşdur. Bu zaman sənətkarlar öz əsərlərində daha böyük ideyalar verə bilmək üçün lakonik mövzuda qeyri-adi çoxşaxəli, zəngin obrazlar sferası yaratmağa çalışmışlar və bütün zamanlar üçün həmişə müasir səslənən ilahi ədalətin bərqərar olmasına güclü inam hissini özündə əks etdirən tariximizin mədəni nailiyyətlərinə müraciət etmiş, möhtəşəm monumental əsərlər yaratmışlar.

Açar sözlər: *heykəltəraş, heykəl, Azərbaycan heykəltəraşlığı, portret, plastika, təsviri sənət, forma və həcm.*

Azərbaycanda yaradılan əksər monumental sənət nümunələri şair, bəstəkar, alim, bir söz-lə elm, ədəbiyyat, incəsənət xadimlərinin obrazını təsvir edir: Mirzə Fətəli Axundov, Nizami Gəncəvi, Mirzə Ələkbər Sabir, Həsən bəy Zərdabi, Nəriman Nərimanov, Əliağa Vahid və bir çox başqa möhtəşəm heykəllər bu qəbildən olan abidələrdir.

Bakıda ucaldılan Nizami Gəncəvi heykəli ayaqüstü vəziyyətdə, əlində bükülmüş kağız olaraq yaradılıb. Heykəlin ümumi hündürlüyü 15 metrdir. Abidə tamamən tuncdan hazırlanıb. Nizami Gəncəvi Azərbaycan ədəbiyyatında ən mötəbər yer tutan dahi şairdir, o, eyni zamanda zəmanəsinin böyük filosofu, mütəfəkkiridir. Bu baxımdan heykəlin əlində olan bükülü kağız onun qəhrəmanının tarixi missiyasını bir daha diqqətə çarpdırır. Abidədə Nizaminin paltarının düzgün konturu bədən fiqurunun şax qamətini tamamilə bürüzə verir. Heykəlin kəskin baxışları üfüqləri dələrək, sanki şairin qəhrəmanlarının poetik obrazını daş abidənin hafizəsində canlandırır.

Nəriman Nərimanov, Mirzə Ələkbər Sabir abidələrinin müəllifi görkəmli heykəltəraş Cəlal Qaryağdıdır. Hər iki heykəldə müəllifin özünəməxsus yaradıcılıq üslubu özünü hiss etdirir. Belə ki, müəllif daş abidə üzərində qəhrəmanlarının düşüncələrini, onların obrazında xalq qarşısında gördükləri xidmətlərin əzəmətini vurğulamağı böyük məharətlə bacarıb.

Görkəmli heykəltəraş Ömər Eldarova aid olan və Bakıda 1961-ci ildə ucaldılan Xurşudbanu Natəvan heykəli poetik duruşu ilə şairənin lirik obrazını canlandırır [1]. Bu abidədə milli kolorit qabarıq şəkildə özünü hiss etdirir. Şairə başında kələğayı, oturmuş vəziyyətdə təsvir olunub. Onun paltarındakı milli cizgilər heykəltəraş tərəfindən məharətlə yonulub. Müəllif qəhrəmanını bu formada canlandırmaqla ona Azərbaycan qadınının pak, ecazgar, məsum obrazını qazandırır. Əsərdə eyni zamanda sonsuz əzəmət və vüqar hiss olunur. Natəvan sadəcə bir qadın, ana deyil, həm də xalqın böyük təəssübkeşi, onun haqlarının yorulmaz müdafiəçisi-dir. Xan qızının bu obrazı onun düşüncəli, dalğın siması ilə assosiasiya yaradır. Heykəlin milli ornamentlərlə bəzəldilməsi onun əzəmətini bir daha artırır.

Ömər Eldarovun yaradıcılığına aid sənət nümunələri arasında şair Hüseyn Cavidə Bakıda ucaldılan abidəni xüsusi vurğulamaq lazımdır. Kompozisiyada Hüseyn Cavid iki böyük tağ arasında, əlləri qoynunda, düşüncəli vəziyyətdə canlandırılıb. Onu əhatə edən tağlarda şairin əsərlərindən fraqmentlər verilib. Bu fraqmentlərdə əsas diqqəti cəlb edən cəhət onlarda təsvir olunan insan obrazlarıdır. Bu obrazlarda şair qəhrəmanlarının fəryadını, üsyanını görmək mümkündür. Fon rolunda çıxış edən həmin fraqmentlər heykəlin ümumi əzəməti ilə harmoniya yaradır. Heykəlin bütün istiqamətlərdən görünüşü müəllif fantaziyasının çoxşaxəlilyindən xəbər

verir. Belə ki, Ömər Eldarov bir tək sənət nümunəsində müxtəlif xarakterli obrazlar sferası yaradıb. Bu obrazlar əsərdə təsviri verilən şairin fərdi təxəyyülündən aşib-daşan düşüncələrini ifadə edərək, onun öz mənəviyyatının dahiliyini gözlər önünə gətirir. Sənətkar obrazda bədi həllə nail olaraq, Hüseyn Cavid şəxsiyyətinin malik olduğu ecazkar mənəviyyatı vurğulayır. Onun daşdan yonulmuş Hüseyn Cavidə ən az tanıdığımız dahi şairin özü qədər mərd, vüqarlı və əzəmətlidir. Abidəni izlərkən Hüseyn Cavid dühasının gözəllik idealının izlərinin də şahidi olursan. Sanki heykəl bu saat dilə gələcək. Dahi mütəfəkkirin düşüncəsindən süzülən gözəllik ideali ümumi kompozisiyada təcəssüm olunub. Hüseyn Cavid heykəlində onun simasının əzəməti bu əzəmətdə var olan incə alicənablıq fiqurda böyük ustalqla ifadə olunub.

Ömər Eldarov yaratdığı kameral xarakterli əsərlərində də özünün varlıq və onun gözəlliyi haqqında düşüncələrini əks etdirir [2]. Sənətkarın tez-tez müraciət etdiyi mövzular özünün lirizmi ilə diqqəti cəlb edir. Belə ki, onun qəhrəmanları duyğu yüklü duruş və cazibədarlıqları ilə lirik əhval-ruhiyyəyə malikdirlər. Sənətkarın “Qız portreti”, “Tələbə qızın portreti”, “Qızım Lalənin portreti”, “Gəncin portreti” bu qəbildən olan əsərlərdəndir. Əsərlərində zahiri gözəlliklə mənəvi gözəllik arasında qeyri-adi harmoniyaya nail olan Ömər Eldarovun “Tələbə qız portreti”ndə gənc qız simasının gözəlliyi, incəliyi, zərifliyi, ləyaqətlilik təxəyyüllə canlandırılıb. Obrazın nəcib siması olduqca səmimidir. Riyakarlıqdan, yalandan uzaq olan bu sima mənəviyyatın yüksək əxlaqi dəyərlərindən xəbər verir. Əsərdə təsvir olunan simadakı mənəvi və zahiri gözəlliyin ümumi ahəngdarlığı onun dəyərini bir daha artırır. Ömər Eldarov yaratdığı qadın portretlərində gözəllik anlayışını özünəməxsus yaradıcılıq dəsti-xətti ilə həll edib. O, gözəlliyi mənəvi zənginlikdə, məhəbbətdə, xeyirxahlıqda görür. Sənətkarın inandığı gözəllik özündə yüksək ideallar yaşadır. Sənətkar da öz obrazlarında əsas bu ideali canlandırmağa çalışır. Buna görə də onun portretlərində təsvir olunan simalar plastikası, zərif cizgiləri, incə bədən quruluşu, cazibədar duruşları ilə gözəllik idealının ümumi harmoniyasını təcəssüm etdirirlər.

Azərbaycan heykəltəraşları arasında görkəmli sənətkar Tokay Məmmədovun yaradıcılığı yüksək texnikası, istifadə olunan material zənginliyi ilə diqqəti cəlb edir [3]. Belə ki, Tokay Məmmədov qabartma, ağac üzərində oyma texnikası ilə maraqlı sənət əsərləri yaradıb. Heykəltəraşın qabartma texnikası ilə işlədiyi qəhrəman Mehdi Hüseynzadənin heykəli Azərbaycanda ucaldılan monumental abidələrdən biridir. Kompozisiyada Mehdi Hüseynzadə əlində qranat, bir tərənin üstündə durmuş vəziyyətdədir. Onun plaşı küləyin təsiri ilə yellənir. Paltarının altından bədən quruluşunun gözəlliyi, cəngavər vücudu açıq-aşkar hiss olunur. Onun Heraklı xatırladan güclü əzələləri simasındakı məftunedici ifadə ilə assosasiya yaradır. Qəhrəmanın üz cizgiləri də ən az əzələləri qədər güclüdür. Bu güc onun həm mənəvi, həm də fiziki gözəlliyinin ümumi ahəngindən süzülən güc və əzəmətdir.

Tokay Məmmədovun başqa maraqlı əsəri 1960-cı ildə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının, indiki Musiqi Akademiyasının qarşısında ucaldılan klassik Azərbaycan musiqisinin banisi, ilk milli operanın yaradıcısı Üzeyir Hacıbəyovun heykəlidir. Ümumiyyətlə, Azərbaycanda dahi şəxsiyyətlərin obrazının canlandırıldığı monumental abidələr arasında bu abidənin xüsusi yeri var. Abidəni seyr edərkən istər-istəməz Üzeyir bəy musiqisinin nidalarını, “Koroğlu” uvertürasının möhtəşəmliyini hiss edirsən. Bu hiss bütün kompozisiyanı əhatə edərək, insanı vəcdə gətirir. Dahi Üzeyir bəyin abidəsi nəhəngdir. Lakin bu nəhəngliyin meyarı heykəlin böyüklüyündə deyil, obrazda təsvir edilən dahiliyin əzəmətində gizlidir. Oturmuş vəziyyətdə təsvir olunan Üzeyir bəyin şax qaməti, üz cizgilərinin simmetriyası, dahilik dühasından xəbər verən mənəvi baxışları olduqca gözəldir. Bu gözəllik sənətkar tərəfindən heykəldə məharətlə vurğulanıb.

Ümumiyyətlə, qadın obrazı Tokay Məmmədov yaradıcılığında aparıcı mövzulardan

biridir. Sənətkar bütün yaradıcı imkanlarından məharətlə istifadə edərək öz əsərlərində qadın gözəlliyini, onun simasının incə cizgilərini, bu cizgilərdə gizlənən mənəvi dünyanın şıltaqlığını, bəzən məsum, bəzən saf, bəzən melanxolik duyğularını açmağı böyük məharətlə bacarır. Qadın, onun vücut gözəlliyi, mənəvi dünyası sənətkarın əsərlərində özünün maraqlı plastikası, zərifliyi, aydınlığı ilə yadda qalır. Həmin əsərlərdə olan bu ümumiləşmiş harmoniya sanki şair qələmindən qopub gələn misralardakı qüdrət ilə öz həllini tapıb. Sənətkarın rəssam Vəcihə Səmədovanın obrazını canlandırıdığı heykəl-portretində qadın simasının ülviliyi əsərin ümumi plastikası ilə zəngin nyuanslar meydana çıxarır. Onun bu obrazda gördüyü qadın siması məftunedici və zərifdir. Əsərdə sənətkarın istedadlı həmkarının yaradıcılıq təxəyyülünə duyduğu hörmət hissi böyük məhəbbətlə tərənnüm olunub. Onun Vəcihəsi səmimiliyi, gözəlliyi, poetik duyğuları özündə yaşadan qadın, eyni zamanda da mahir sənətkardır. Portretin baxışlarında onun ilham mənbəyinin əsasını təşkil edən yüksək zövqü, yaradıcılıq təfəkkürü birmənalı olaraq əks olunub. Bu intellektual səviyyəsi, zəngin dünyagörüşü ilə hamını valeh edən qadın şəxsiyyətinin ümumiləşmiş obrazıdır. Müəllif böyük məharətlə əsərində qadın ucalığı, mənəvi zənginlik, zahiri gözəlliyi vahid harmoniyada verməyi bacarmışdır.

Tokay Məmmədov eyni zamanda dahi söz ustası Nizami Gəncəvi, Azərbaycanın ilk qadın vokalisti Şövkət Məmmədova, Polşa bəstəkarı Frederik Şopenin obrazlarını canlandırıdığı bir sıra heykəl-portretlərin müəllifidir. Bu əsərlərdə sənətkar zəngin yaradıcılıq istedadı və düşüncə tərzilə qəhrəmanlarının mənəvi gözəlliyi ilə zahiri gözəlliyini bir vəhdətdə birləşdirərək, estetik baxımdan mükəmməl olan sənət nümunələri yaratmışdır. Onun qəhrəmanları sadəcə müəyyən peşə sahələrində mahir ustalar deyil, mənəvi cəhətdən də zəngin şəxsiyyətlərdir. Bu iki gözəlliyi – zahiri və mənəvi gözəlliyi obrazlarının simasında, fiqurun vücut dilində məharətlə təcəssüm etdirməyi bacaran sənətkar daima rəngarəng mövzular axtarışında olmuşdur. Tokay Məmmədov yaradıcılığı, sözün əsl mənasında şedevrlər yaradıb.

Görkəmli heykəltəraşlar tərəfindən Azərbaycanda ucaldılan heykəl nümunələri özünün monumentallığı, konkret obrazlılığı ilə daha gözəldirlər. Bu baxımdan Bakıdakı Əliağa Vahidin abidəsi maraqlı kompozisiyası ilə fərqlənir [4]. Müəllifi Rahib Həsənov olan heykəl 1990-cı ildə ilk əvvəl Filarmoniya bağında qoyulmuş, sonra isə onun yeri dəyişdirilərək heykəl İcərişəhərə köçürülmüşdür. Abidə büst olaraq hazırlanıb. Onun hər tərəfi insan fiqurları ilə əhatələnib. Daha dəqiq desək, şairin saçı, boyun hissəsi insan fiqurları olaraq yonulub. Bu da əsərə xüsusi gözəllik qazandırır. Bu insan fiqurlarında abidədə təcəssüm etdirilən fikirlərin çoxşaxəliliyi vurğulanıb. Əliağa Vahidin əsərləri müxtəlif insanların yaşadığı həyat tərzini ifadə edir. Şairin misralarında yaşayan insanların taleyini bir obrazda birləşdirilmək məqsədi ilə abidə bu formada yonulub.

Azərbaycan klassik lirik şairəsi Natəvanın abidəsinə xüsusi qeyd etmək lazımdır. Heykəl üzərində işləyərkən Cəlal Qaryağdı Natəvanı, yalnız lirik şairə kimi deyil, ziyalı və zəngin mənəvi aləmə malik zadəgan azərbaycanlı qadın obrazının ümumiləşdirilmiş rəmzi kimi vermişdir. XIX əsr Azərbaycan qadınına xas milli geyimdə, başı örpəkli, qəmgin baxışlı, daxili və zahiri gözəlliyə malik Natəvan obrazı hər bir tamaşaçıda lirik və incə hislər oyadır. Görkəmli müğənni Rəşid Behbudovun büst portretində diqqəti cəlb edir. Portretə Rəşid Behbudov daima güləüz, səmimi və həssas insan obrazında təsvir olunaraq, tamaşaçıya özünəməxsus və cazibədar şəxsiyyət kimi təqdim olunmuşdur.

Azərbaycanda ən əzəmətli abidələrdən biri də 1958-ci ildə Bakıda ucaldılmış “Əjdahanı öldürən Bəhram-Gur” heykəlidir. Müəllifləri Qorxmaz Sücəddinov, Albert Mustafayev və Aslan Rüstəmov olan abidə dahi Nizaminin “7 gözəl” poemasının motivləri əsasında hazırlanmışdır. Əsərdə ilk diqqəti cəlb edən Bəhram Gur obrazının sonsuz güc təmsil edən əzəmətli fiqurudur. Kompozisiyanın

özünəməxsusluğu məhz bədənin düzgün proporsiyalarında verilən bu möhtəşəm güc ilə izah olunur.

Görkəmli Azərbaycan heykəltəraşı və rəssamı Hüseynqulu Əliyev tərəfindən Naxçıvan şəhərində yaradılmış monumental “Ana” abidəsində kədər, hüzn və eyni zamanda qəhrəmanlığı yüksək tutan məğrurluq hissi də obrazda cəmləşmişdir [5]. Böyük səcdə var bu abidədə! Sağ əlini azacıq bükdüyü başı ilə ürəyinin narahatlığını eşitmək üçün onun üzərinə elə yüngülcə qoyub ki, tamaşaçını sol əlindəki gül dəstəsi ilə ziyarətə gəlmiş bir ananın monumental obrazının təqdimatı kimi görsün. Bu yüksək keyfiyyətləri özündə cəmləşdirən heykəlləşmiş obraz Azərbaycan qadınının ümumiləşmiş simvoludur.

Hüseynqulu Əliyev. “Ana” abidəsi

Görkəmli sənətkarın Naxçıvan şəhərindəki “Koroğlu” monumental qəhrəmanlıq əsərində isə qəhrəman qılıncını havada oynadaraq, öz enerjisi və dinamikası ilə insanda heyranlıq hissi oyadır. “Koroğlu”da Hüseynqulu Əliyev cəsarət və qəhrəmanlıq obrazı yaratmışdır. Bu məğrur obrazda böyük dinamika hiss olunur, sanki o, öz yürüşü ilə Azərbaycan xalqını qələbələrə aparır. O, atını şaxə qaldıraraq sanki yüksəkliyə və göylərə hərəkət edir. Qırat, dastanlardan gələn qanadlı ola biləcək atın hərəkətlərini özündə cəmləşdirir. Qılıncı isə heykəltəraş məğlubedilməzlik və gücün rəmzi kimi vermişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. “Sərvət” albomlar silsiləsi. Ömər Eldarov. Bakı: Şərq-Qərb, 2013.
2. Əliyev H., Məmmədova L. Heykəltəraşlıq və rəngkarlıqda insan gözəlliyinin təcəssümü. Naxçıvan: Qeyrət, 2017.

3. “Sərvət” albomlar silsiləsi. Tokay Məmmədov. Bakı: Şərq-Qərb, 2013.
4. “Sərvət” albomlar silsiləsi. Fuad Əbdürrəhmanov. Bakı: Şərq-Qərb, 2013.
5. Əliyev H., Məmmədova L. Təsviri sənət nəzəriyyəsi. Naxçıvan: Qeyrət, 2017.

Naxçıvan Dövlət Universiteti
e-mail: lemanmamedovaa@mail.ru

Leman Mammadova

The richness of the characters depicted in the sculptural monuments of Azerbaijan

Sculpture, as one of the oldest forms of art, changes with people and time. Azerbaijan is an ancient country, peculiar with a powerful ancient history and culture. The mastery of Azerbaijani sculptures is great and breeds this art with its perfection. The article considers the form of visual art – monumental. Monumental sculpture is one of the main types of fine art. The masters, creating it, are guided by the specific environment, and it can be included in both the urban and the natural landscape.

The article analyzes sculptural works, highlights the compositional features of sculptural materials. Attention is also drawn to the importance of acquaintance with the monumental sculpture of Tokay Mammadov, Omar Eldarov, Fuad Abdurrahmanov, Huseynqulu Aliyev and other outstanding sculptures of Azerbaijan. The issues of composition and principles of interpretation of the plastic image are considered.

Keywords: *sculptor, monument, sculpture of Azerbaijan, portrait, plastic, art, shape and volume.*

Ляман Мамедова

Разнообразие в образе скульптурных произведений Азербайджана

Скульптура, как один из самых древнейших видов искусства, меняется вместе с людьми и временем. Азербайджан – страна древняя, своеобразная с могучей древней историей и культурой. Мастерство скульптуров Азербайджана велико и порождает своим совершенством этого искусства. В статье рассматривается вид изобразительного искусства – монументальная. Монументальная скульптура является одним из основных видов изобразительного искусства. Мастера, создавая её, руководствуются конкретным окружением, и она может быть включена как в городской, так и в природный пейзаж.

В статье проанализированы скульптурные произведения, выделены композиционные особенности скульптурных материалов. Также обращается внимание на важность знакомства с монументальной скульптурой Токая Мамедова, Омара Эльдарова, Фуада Абдуррахманова, Гусейнгулу Алиева и других выдающихся скульптуров Азербайджана. Рассмотрены вопросы композиции и принципы трактовки пластического образа.

Ключевые слова: *скульптор, памятник, скульптура Азербайджана, портрет, пластика, изобразительное искусство, форма и объём.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Cəfər Qiyasi tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma: İlk variant 18.05.2020
Son variant 15.07.2020

AXTARIŞLAR ● RESEARCHES ● ПОИСКИ